

ปรัชญาญี่ปุ่น

ศ. เสฐียร พันธงชัย

สำนักหอสมุด

บทความนี้รวมไว้ในวารสารญี่ปุ่นศึกษาฉบับนี้เพื่อเป็นเกียรติแก่ ศาสตราจารย์เสฐียร พันธงชัย
ในฐานะที่ท่านเคยได้ให้ความช่วยเหลือโครงการญี่ปุ่นศึกษา สถาบันเอเชียตะวันออกเฉียงศึกษามหาวิทยาลัย
ธรรมศาสตร์

ปรัชญาญี่ปุ่น

ความนำพื้นฐาน

การแสดงภาพ “ปรัชญาญี่ปุ่น” ขอนำวัตถุถาวรอันเป็นสัญลักษณ์ทางกายภาพ (Physical Matters) และจิตภาพ (Spiritual Matters) รวม 3 อย่าง ที่ปรากฏให้เห็นเป็นภาพชีวิตของคนญี่ปุ่นในปัจจุบัน มาทำความเข้าใจเป็นพื้นฐาน สัญลักษณ์ที่เป็นกายภาพ คือ

1. **ซากุระ** (Sakura-no-hana) ซากุระเป็นไม้ยืนต้น มีดอกสีขาวอมชมพู มี 16 ชนิด ลำต้นและความสูงใกล้เคียงกับไม้ยืนต้นของไทย เริ่มออกดอกพร้อมกันในเดือนฤดูใบไม้ผลิ ประมาณกลางเดือนมีนาคม บางชนิดสลับใบออกหมดเหลือแต่ดอกติดกิ่ง บานสะพรั่งอยู่เช่นนั้นทั่วบ้านทั่วเมือง ลีกเข้าไปถึงละแวกเขาลำเนาไพร ตลอดเวลา 1 เดือน แล้วร่วงจากต้นพร้อมกันประมาณกลางเดือนเมษายน เป็นลักษณะผลิพร้อมกัน บานพร้อมกัน และร่วงโรยหมดดอกไปพร้อมกัน

สัญลักษณ์นี้ คนญี่ปุ่นภูมิใจและเชื่อกันมาแต่โบราณว่า **ซากุระ** คือ อัญมณีของฤดูใบไม้ผลิ เป็นบุปผชาติเสมือนวิญญาณของคนญี่ปุ่น ดวงวิญญาณนั้นมีสามัคคีรส คือ การร่วมกันเกิด ร่วมตายด้วยกัน เกิดพร้อมกัน เป็นอยู่ร่วมกัน และตายพร้อมกันหมด เหมือนซากุระ ขณะผลิขณะบาน และร่วงโรยไปด้วยกัน

สัญลักษณ์ทางกายภาพนี้ อาจมีกับดอกไม้อื่น ในที่อื่น แต่คนที่นี่ไม่มีความภูมิใจและไม่มีความรักดอกไม้ชนิดใดเท่าดอกไม้ชนิดนี้

2. **ดาร์มา** (Daruma) คำ “ดาร์มา” เป็นคำญี่ปุ่นเพี้ยนมาจากคำ “ธรรม” ในภาษาสันสกฤต คำเดียวกับ “ธัมม” ในภาษาบาลี เป็นคำดัดสันมาจากชื่อของท่านโพธิธรรมปฐมาจารย์ของพุทธศาสนิกายเซน ผู้นำพุทธศาสนิกายนี้จากชมพูทวีป เข้าไปสอนในประเทศจีน แล้วคำสอนนั้นภายหลังข้ามมาสู่เกาะญี่ปุ่น

ดาร์มาเป็นตุ๊กตาล้มลุก เมื่อก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 ตุ๊กตาแบบนี้ไม่แพร่หลายมากนักในหมู่มหาชน เพิ่งมานิยมแพร่หลายมากขึ้นภายหลังญี่ปุ่นประสบความพินาศพ่ายแพ้สงคราม

แต่ก่อนตุ๊กตาดาร์มามีความหมายเพียงสอนให้คนเกิดความเพียร มีวิริยะ ไม่ท้อถอย โดยกำหนดลักษณะล้มลุกของตุ๊กตาล้มแล้วลุกขึ้นได้ เปรียบเทียบเท่ากับฐานะของบุคคล เมื่อกระทำการใด ย่อมมีผิดพลาดล้ม แต่ย่อมมีการกลับตั้ง(ตัว)ขึ้นได้เป็นการทดแทน

ความหมายสอนให้เกิดวิริยะ ไม่ท้อถอย มีตัวอย่างสอนกันในหมู่นักบวชพุทธศาสนา มหายานนิกายเซน คือ เรื่องการบำเพ็ญเพียร แสวงหาภาวะแห่งการตรัสรู้อันพระพุทธสมณโคดม ต้องทรงใช้เวลาบำเพ็ญอยู่ถึง 6 ปี และเรื่องการหันหน้าเข้าหากำแพงภูเขา นั่งเข้าสมาธิบำเพ็ญ ฌานของท่านโพธิธรรมอยู่ถึง 8 ปี

แต่เดี๋ยวนี๊ ญี่ปุ่นนำคำสอนเรื่องโลกธรรมในพุทธศาสนาตามความหมายอาการล้มลุกของ ดูกิตาดารุมามาเข้ามาปรับเป็นหลักชีวิตประจำวัน ญี่ปุ่นสอนใหม่ให้ทุกคนเข้าใจว่า สมัยหนึ่งญี่ปุ่น พินาศไปเพราะพ่ายแพ้สงคราม ชาติใกล้ล่มจม แต่มีอีกสมัยหนึ่งญี่ปุ่นลุกขึ้นจากการล้ม เหมือน ดูกิตาดาวนี้

คราวนี้พูดถึงสัญลักษณ์อันที่สาม คือ สัญลักษณ์ทางจิตภาพ

3. **มิกาโด** (Mikado) มิกาโด แปลว่า จักรพรรดิ (Emperor) ในที่นี้หมายถึง จักรพรรดิญี่ปุ่น เท่านั้น

ตามประวัติศาสตร์ชาติญี่ปุ่น ในส่วนที่ประกอบด้วยเทพนิยาย คนญี่ปุ่นยังรับว่ามีกาโด คือ ฐานสถาปนิกของชาติ (National Structure) องค์มิกาโดทรงประกอบด้วยฐานะ 5 ประการคือ

- ก. ทรงเป็นสวรค์
- ข. ทรงเป็นพระเจ้า
- ค. ทรงผูกพันอยู่กับพระเจ้า(อื่น)
- ง. ทรงรวมกับมหาเทพอะมะเตระสุโอมิคะมิ ปกครองโลก
- จ. ทรงเป็นมูลเดิมของคนญี่ปุ่นทั้งหมด

สมัยเมื่อญี่ปุ่นยอมแพ้แก่พันธมิตรในสงครามแปซิฟิก เมื่อวันที่ 15 เดือนสิงหาคม ค.ศ. 1945 เชื่อกันว่า เหตุผลของการยอมแพ้มีอย่างเดียว คือทนต่อสู้กับระเบิดปรมาณูของอเมริกันต่อไปไม่ได้ เหตุผลอันนี้หากพิจารณาตามรูปกำลังวัตถุก็พอเชื่อได้ แต่มีกำลังทางจิตใจอีกอย่างหนึ่งที่เป็นเหตุสำคัญมากคือ เมื่อพันธมิตรบังคับให้ญี่ปุ่นยอมแพ้โดยปราศจากเงื่อนไข ญี่ปุ่น (รัฐบาลโคอิโซ-โยโน) ขอต่อรองว่า พันธมิตรจะต้องไม่ทำลายฐานะของพระจักรพรรดิ คือ มิกาโด พันธมิตรต้องรักษา National Structure อันนี้ไว้ จึงจะยอม

แปลว่าญี่ปุ่นยอมให้พันธมิตรผู้ชนะทำลายได้ทั้งหมด แต่ขอไว้อย่างเดียวคือ มิกาโด ทำลายไม่ได้ แม้เพลงคิมิงาโย คือ เพลงชาติ อันแสดงถึงฐานะของ National Structure ที่บรรเลงกัน ในวันราชสมภพตั้งแต่สมัยเมจิ ก็ยังบรรเลงกันอยู่

เมื่ออเมริกันบินบุกเข้ามาทิ้งระเบิดกรุงโตเกียวตอนปลายสงคราม เห็นจะเข้าใจจิตใจของคนญี่ปุ่นอันนี้ดีอยู่ จึงไม่ยอมแตะต้องพระราชวังกลางกรุงโตเกียวให้ระคาย

จริงอยู่ เมื่อพันธมิตรเข้ามายึดครองเกาะญี่ปุ่น ได้สั่งทำลายลัทธิทหาร ทำลายวิทยาลัยของกลุ่มศาสนาชินโต บังคับให้เลิกพูดถึงเรื่อง “ซามูไร” หรือ “บูชิโด” ห้ามไม่ให้มีกระทรวงกลาโหมและให้ลบประวัติศาสตร์พระเจ้าสร้างเกาะญี่ปุ่น จักรพรรดิญี่ปุ่นคือโอรสของสวรรค์ตลอดจนบทบาทหรือสัญลักษณ์แห่งการรวมตัวใด ๆ จนหมดสิ้น แต่พันธมิตรก็ต้องยอมแพ้แก่ญี่ปุ่น ไม่สามารถทำลาย จิตลักษณะของคนญี่ปุ่น อันเนื่องด้วยมิกาดิ อันเป็น National Structure อันนี้ไปได้

แม้แต่เพลง “คิมิงาโย” อันเป็นเพลงชาติมาแต่กาลก่อน ดนตรีก็ยังบรรเลงกระหึ่มอยู่ทุกคราวในรัฐพิธี

แต่ก่อน จักรพรรดิญี่ปุ่นทรงเป็นเทวะ เป็นโอรสของสวรรค์ ทรงความศักดิ์สิทธิ์สูงเหมือนสวรรค์ เวลาเสด็จเลียบเมืองไปที่ใด โรงร้านบ้านเรือนตามระยะทางเสด็จของลูกเทวดาต้องปิดหน้าต่างบานประตูช่องเล็กช่องใหญ่ให้หมด ใครเงยหน้ามองลูกเทวดาไม่ได้ ฯลฯ

เดี๋ยวนี้ ตามกฎหมายและตามพระจริยาวัตรประชาธิปไตย ฐานะทางกายภาพของจักรพรรดิถูกตัดออกไปเกือบไม่มีอะไรเหลือ ไม่ได้ทรงเป็นโอรสสวรรค์ ไม่ได้เป็นจอมทัพ ไม่ได้ทรงใช้พระอำนาจทางนิติบัญญัติ ทางบริหารหรือทางตุลาการ โดยผ่านทางสภา คณะรัฐมนตรีหรือทางศาลแต่อย่างใด จักรพรรดิทรงเป็นมนุษย์สามัญ ทรงใช้เวลาว่างศึกษาที่มหาวิทยาลัยอย่างแตกฉาน ไม่มีใคร (นอกจากญี่ปุ่นซ้าย) แตะต้องให้พระองค์มีราศี ในวันรัฐพิธี เช่น วันพระราชสมภพขององค์จักรพรรดิ คนทั้งหลายยังเฝ้าคารับรับด้วยดุชะฎี เมื่อดนตรีบรรเลงเพลง “คิมิงาโย”

สัญลักษณ์พื้นฐานทั้งส่วนกายภาพและจิตภาพ 3 อย่าง คือ ซากุระ ดารума และมิกาดิ ดังกล่าวมานี้ คือ พื้นฐานทั่วไปของคนญี่ปุ่น สามารถเป็นพาหะพาไปให้เห็นปรัชญาของญี่ปุ่นชัดเจนได้

ทางมาแห่งปรัชญาญี่ปุ่น

บทความตอนนี้ ปรากฏขึ้นด้วยความหวังใญ่ว่า ท่านอาจารย์ผู้ทำบทความเรื่อง “ปรัชญาจีน” จะทำคิตะระหว่าง “ปรัชญาจีน” กับ “ปรัชญาญี่ปุ่น” ไว้หรือไม่ ท่านเปิดทางไว้ให้เจ้าของ “ปรัชญาญี่ปุ่น” เข้าไปเป็นไมตรีกับ “ปรัชญาจีน” ของท่านหรือเปล่า

ถ้าท่านไม่เปิดไว้ ก็ขออนุญาตเปิดเข้าไปเอง เพราะ “ปรัชญาจีน” ส่วนหนึ่ง เป็นแม่ของ “ปรัชญาญี่ปุ่น” “ปรัชญาญี่ปุ่น” ส่วนหนึ่งได้กำเนิดมาจาก “ปรัชญาจีน” จึงขอให้กำหนดใจไว้ในบทความนี้ว่า ปรัชญาของญี่ปุ่นส่วนหนึ่งข้ามทะเลมาจากแผ่นดินจีน

เพื่อหาคำตอบตรงนี้ ขออาศัยประวัติศาสตร์ส่วนหนึ่ง ซึ่งยังไม่เป็นที่ยอมรับกันนัก มีวรรณคดีทำนองบันทึกเหตุการณ์โบราณของญี่ปุ่นอยู่ 2 เล่ม เล่มหนึ่งชื่อ **โคยิกิ** (Kojiki) แต่งสำเร็จเมื่อ ค.ศ. 712 ในสมัยสมเด็จพระนางเจ้าเซมิมิโย (Gemmio) จักรพรรดินีองค์ที่ 43 และอีกเล่มหนึ่งชื่อ **นิฮอนกิ** (Nihongi) แต่งสำเร็จเมื่อ ค.ศ. 720 สมัยสมเด็จพระนางเจ้าเง็นโช (Gensho) จักรพรรดินีองค์ที่ 44 ผู้แต่งวรรณคดีทั้งสองเล่ม นับว่าข้าราชการสำนัก 2 คนเป็นหัวหน้าบันทึก

เล่มแรกเป็นเรื่องของศาสนาหรือเรื่องของเทวดา เล่มหลังเป็นเรื่องของมนุษย์ที่เป็นลูกเทวดา

หากกล่าวตามเวลาในประวัติศาสตร์ตั้งราชวงศ์สวรรค์ของญี่ปุ่น เมื่อก่อน ค.ศ. ราว 600 ปี วรรณคดีทั้งสองเล่มนี้แต่งภายหลังตั้งราชวงศ์สวรรค์กว่าพันปี

บันทึกเหตุการณ์ในวรรณคดีเล่มที่เล่าเรื่องลูกเทวดา บอกว่า จักรวรรดิญี่ปุ่นประกอบด้วยผู้คนเผ่าต่าง ๆ กระจายกันอยู่บนเกาะประมาณ 50 กลุ่ม มีเผ่าไอนุ (Inu) เป็นเผ่าพื้นเมืองดั้งเดิม ชาวเกาะทั้งหลายนับถือธรรมชาติ (เป็นศาสนา)

ธรรมชาติต่าง ๆ นั้น อาทิ ความร้อน ความหนาว ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ พายุฟ้าผ่า ฝน ภูเขา และแม่น้ำมนุษย์ สัตว์ป่า รุกขชาติ ดินชาติ ที่มีคุณควรคารวะ ย่อมได้รับการยกย่องขึ้นเป็นพระเจ้า (ญี่ปุ่นเรียก คะมิ) ทั้งหมด

ตลอดช่วงเวลาอันเนิ่นนานนี้ ผู้คนบนเกาะยังไม่ได้ข้ามทะเลไปติดต่อกับใคร ศาสนาของชาวเกาะยังได้มีระบบแบบแผน ชาวเกาะมีแต่ธรรมชาติเป็นศาสนา ยังไม่มีชินโต (Shinto) อันเป็นศาสนาประจำชาติ เป็นระบบแบบแผนเหมือนในปัจจุบัน

ชาวเกาะทั้งหลายทั้งปวงเหล่านี้มาจากไหน นักประวัติศาสตร์ยังหาทางยุติไม่ได้ บางท่านยืนยันว่า คนญี่ปุ่นมาจากหมู่เกาะต่าง ๆ ที่อยู่ใกล้เคียง ที่ว่ามาจากแถบเหนือของโลกก็มี บางท่านยืนยันว่าคนญี่ปุ่นมาจากผืนแผ่นดินส่วนใดส่วนหนึ่งทางเอเชียอาคเนย์นี้เอง

ข้ออ้างอันหลังนี้ มีทางเป็นไปได้มาก เพราะดูได้จากรูปร่าง ผิวพรรณ วัฒนธรรม ความเป็นอยู่ ขนบธรรมเนียมประเพณีของญี่ปุ่นซึ่งใกล้เคียงกับจีนและเกาหลีมากที่สุด โดยเฉพาะตัว

หนังสือญี่ปุ่นที่เรียก “คัณยิ” คือตัวหนังสือของจีน หรือตัวอักษรตัดส่วน หรือ คาตางานะ และ อีรงานะ ก็คือเส้นที่ตัดส่วนมาจาก “คัณยิ” ของจีนนั่นเอง

ความเป็นไปได้ตรงนี้ อาศัยหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของจีนตอนหนึ่งว่า ประมาณคริสต์ศตวรรษที่ 10-11 (ราวพุทธศตวรรษที่ 6) ประชาชนชาววะ (Wa - แปลว่า สามัคคี หรือ สันติ) อยู่บนเกาะที่เต็มไปด้วยภูเขา (ของแข็ง - ธาตุดิน) ในมหาสมุทร (ของอ่อน - ธาตุน้ำ) และภูเขาดวงอาทิตย์ (ของร้อน - ธาตุไฟ)¹ อีกพวกหนึ่งไปยังแหลมเกาหลี เดินทางไปมาระหว่างเกาหลีกับจีน และผู้คนจากเกาหลีและจีนก็ข้ามไปสู่เกาะนั้นด้วย

การจะเป็นไปได้อย่างไรก็ตาม บรรดาวัฒนธรรมความเป็นอยู่ ธรรมเนียมประเพณีทั้งหลายของเกาหลีและจีนนั้น มีอันหนึ่งที่เห็นว่ามีสันคติดต่อเนื่อง มีสามัคคีรส เข้าไปผสมผสานกัน และเป็นมรดก ตกทอดแก่กันและกัน ที่สำคัญอย่างยิ่งคือ **ปรัชญาธรรมทางศาสนา** อันเกี่ยวกับเรื่อง **โลกธาตุ** ที่ชาวเกาะญี่ปุ่นนำมากลั่นกรองทำเป็นรูปและสร้างศาสนาของตนขึ้นใหม่ คือ **ศาสนาชินโต** (ชินโด) ใน ภายหลัง

นับแต่โบราณกาล จีนและเกาหลีนับถือมูลธาตุทั้ง 5 คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ และอากาศ เป็นพลังธรรมชาติยิ่งใหญ่ ในโลกธาตุ มีอำนาจก่อให้เกิดสภาวะคู่ตรงกันข้าม 2 อย่าง ไม่มีเปลี่ยนแปลง เช่น ภาวะบวก (Positive Power) กับภาวะลบ (Negative Power) ภาวะมีดีกับภาวะสว่าง แข็งกับอ่อน ดำกับขาว หนาวกับร้อน และชายกับหญิง เป็นต้น

ภาวะคู่นี้เรียกว่า **หยาง** (บวก) และ **หยิน** (ลบ) เมื่อภาวะทั้ง 2 ผสมกันเข้าถูกส่วนจะก่อให้เกิดชีวิต หรือ **รูปสัทธิ** อย่างใดอย่างหนึ่งขึ้นในโลกธาตุ หยางและหยินเป็นผลจากระบบของโลกธาตุ ฤดูต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นตลอดปี มีฤดูร้อน ฤดูหนาว ฤดูใบไม้ผลิ ฤดูใบไม้ร่วง ก็ดี ชีวิตของมนุษย์ที่เปลี่ยนไป มีความเป็นเด็ก เป็นหนุ่มชรา หรือสูญสิ้นไปก็ดี เป็นรูปสัทธิอันไม่มีเปลี่ยนแปลง เพราะอำนาจระบบของหยางและหยินทั้งสิ้น

คำว่า “เต๋า” ซึ่งแปลว่า **ทาง** หรือ **มรรคา** อันกลายเป็นชื่อของลัทธิศาสนาหนึ่งของจีนโบราณ ก็เกิดขึ้นจากการนับถือเช่นว่านี้ ด้วยว่า “เต๋า” นั้น คือทางหรือมรรคาของธรรมชาติ (มูลธาตุทั้ง 5) อันมีประจำอยู่คู่โลก ที่เรียกว่า “โลกธาตุ” นั่นเอง

¹ ให้กำหนดเรื่องโลกธาตุจาก 3 อย่าง ของแข็ง - ธาตุดิน ของอ่อน - ธาตุน้ำ และของร้อน - ธาตุไฟ ตรงนี้ไว้ให้ดี เพราะเรื่องนี้จะไปตรงกับปรัชญาธรรมของจีนเรื่องหยาง - หยิน ข้างหน้า

เรื่องหยางและหยิน และ “เต๋า” ที่กล่าวมา คือ ปรัชญาธรรมเบื้องต้นของจีนที่ญี่ปุ่นนำเข้าไปสร้างเป็นรูปแบบของศาสนาชินโตเรื่องหนึ่ง

อีกเรื่องหนึ่ง จีนและเกาหลี นับถือธรรมชาติทุกอย่างที่เกิดขึ้นตามระบบของโลกธาตุ ดังกล่าวว่า มีวิญญาณในจำนวนธรรมชาติเหล่านั้น มีฟ้าฟ้า หรือสวรรค์ (จีนเรียกขางตี้) ถือว่าเกิดขึ้นตามระบบเดียวกัน แต่เป็นวิญญาณสูงสุดกว่าวิญญาณทั้งหลาย ครั้นจีนตั้งเป็นอาณาจักร มีระบบปกครองโดยจักรพรรดิขึ้น จีนก็ยกย่องจักรพรรดิของตนให้มีฐานะเป็นโอรสของสวรรค์เมื่อชาวเกาะญี่ปุ่นมาพบระบบนี้ขึ้นในเมืองจีน ก็นำเอาปรัชญาความจงรักภักดีต่อสวรรค์หรือโอรสของสวรรค์เข้าไปไว้เป็นปรัชญา**ระบบจักรพรรดิ** (มิกาดิ) ในศาสนาชินโตของตนด้วย

นอกจากนั้น ในกาลต่อมาเมื่อญี่ปุ่นได้รับพุทธศาสนาจากมหายานไปจากประเทศเกาหลีและประเทศจีน ปรัชญาธรรมของพุทธศาสนาจากมหายานยังเข้าไปผสมผสานกับศาสนาชินโตดั้งเดิมของตนอีกส่วนหนึ่ง

จึงเห็นได้ชัดเจนว่า **ทางมาแห่งปรัชญาของญี่ปุ่น** คือ ระบบโลกธาตุและพุทธศาสนาจากมหายาน ที่ญี่ปุ่นรับมาจากจีนและเกาหลี แล้วสกัดขึ้นเป็นของ ๆ ตนนั่นเอง

ปรัชญาญี่ปุ่น

คนญี่ปุ่นเป็นชาติมีความอดทนและฉลาด มองเห็นสิ่งใดของใครที่มีประโยชน์ก็ยอมทนรับสิ่งนั้นนำมาเปลี่ยนแปลง และปรับปรุงให้เหมาะสมแก่สังคมของตน ญี่ปุ่นสามารถเลียนแบบวัตถุสิ่งของที่ผู้อื่นมีอยู่แล้ว ทำไว้แล้ว มาดัดแปลงแต่งให้เป็นสมบัติของชาติญี่ปุ่นด้วยสติปัญญาและมานะของญี่ปุ่นเอง

อาศัยความอดทนและความฉลาดอันนี้ ญี่ปุ่นรับสมบัตินอกประเทศไปสร้างเป็น **“รูปลัทธิ”** ได้ทั้งวัตรธรรมและปรัชญาธรรม

ปัญหาจึงมาถึงว่า “ปรัชญาธรรม” ของญี่ปุ่นคืออะไร และอย่างไร ภายหลังที่เราทราบทางมาแห่งปรัชญาธรรมของญี่ปุ่นมาแล้ว

ปรัชญาของญี่ปุ่น จำแนกเป็นฐานหลักได้ 3 ฐาน คือ ฐานตั้งขึ้นจากระบบศาสนาชินโต (หรือชินโด) ฐานตั้งขึ้นจากระบบจักรพรรดิ คือ มิกาดิ และฐานตั้งขึ้นจากคำสอนในพุทธศาสนา คือ บุตสุโด

ทั้งสามฐานปรับและแปลงมาจากปรัชญาเรื่องนั้น ๆ ของจีนและเกาหลีทั้งหมด

ความหมายมีดังต่อไปนี้

1. **ฐานชินโต** ฐานนี้ญี่ปุ่นรับมาในระหว่างสมัยมีการนับถือธรรมชาติ (พระเจ้า) ยังอ่อนวากันอยู่ ระบบแบบแผนยังไม่มี ศาสนาขงจื้อและพุทธศาสนาเข้าสู่ประเทศญี่ปุ่นเมื่อกลางคริสต์ศตวรรษที่ 6 มีผู้คนนับถือกันเป็นหลักฐานมากขึ้น ราชสำนักจึงทรงบังคับให้นักปราชญ์แต่งและบันทึกวรรณคดีโดยิกิและนิฮอนงิขึ้นมาในคริสต์ศตวรรษที่ 8 ตั้งแต่นั้นมาวรรณคดีทั้ง 2 เล่มกลายเป็นตำราศาสนาประจำชาติ เริ่มเป็นระบบสั่งสอนและปฏิบัติกันจากราชสำนักไปถึงราษฎรสามัญ และเพื่อให้มีระเบียบมั่นคงเป็นศาสนามีแบบมีแผนเท่าเทียมกับศาสนาอื่นที่เข้ามาใหม่ จึงให้ตั้งชื่อศาสนาประจำชาติดั้งเดิมของตนว่า **ชินโต** (ชินโต) แปลว่า มรรคาของพระเจ้าหรือสวรรค์ ความหมาย คือ **ระบบของธรรมชาติในโลกธาตุ** หรือ ระบบหยาง - หยินของจีนตามทีกล่าวมา

ปรัชญาระบบโลกธาตุหรือหยาง-หยินเริ่มด้วย ญี่ปุ่นนำเทพ 5 องค์ขึ้นมาสร้างจักรวาลก่อน แล้วสร้าง “เทพคู่” (พลังบวกและพลังลบ) ขึ้นอีก 2 องค์ คือ เทพอิซานางากับเทพอิซานามิ สมโยคซึ่งกันและกัน ให้กำเนิดดวงอาทิตย์ (ธาตุไฟ-เตโชธาตุ) คือ อะมะเตระสุโอมิคะมิ ดวงจันทร์ (ธาตุเย็น-ของอ่อน น้ำ-อาโปธาตุ) คือ ฮิกิโยบุ และพายุ (วาโยธาตุ) คือ ซุซาโนะโวะ ครั้นลูกเติบโต พ่อแม่ก็ให้ให้ดวงอาทิตย์ลูกคนโตลงมาสร้างเกาะญี่ปุ่น เกิดเลือดก้อนแรกที่เป็นจอมมนุษย์ขึ้นคนหนึ่งคือ ยมมูเทนโน คนผู้นี้คือจักรพรรดิองค์แรกของอาณาจักรขึ้นปกครองเกาะเล็กเกาะน้อยทั้งหลาย เมื่อก่อนคริสต์ศตวรรษประมาณ 600 ปี

ต่อจากนั้นเกิดลูกหลานเป็นวานรหรือ สืบเนื่องมาแต่ดวงอาทิตย์ดวงนั้นด้วยกันทั้งหมด

เมื่ออเมริกันเข้ายึดครองเกาะญี่ปุ่น ออกข้อห้ามไม่ให้คนญี่ปุ่นเชื่ออย่างนี้ ญี่ปุ่นเถียงว่าขึ้นห้ามอย่างนั้นก็ไม่เป็นประชาธิปไตย ศาสนาและศรัทธาเป็นเรื่องของหัวใจ ใครจะห้ามใจใครได้

ฐานของชินโต แยกออกไปเป็นสาขา เป็นปรัชญาของชาติญี่ปุ่น จะเห็นได้ต่อไป

ก. ความรักดีต่อบรรพบุรุษ

ความหมายของคำว่าบรรพบุรุษในศาสนาชินโตมี 2 ตระกูล คือ บรรพบุรุษตระกูลเทวดา อยู่บนฟ้า และบรรพบุรุษตระกูลมนุษย์ อยู่บนแผ่นดิน

บรรพบุรุษตระกูลเทวดา ตระกูลนี้คือ ดวงอาทิตย์และเฝ้าพันธุ์ที่ทรงพระกรุณาเสด็จลงมา สร้างเกาะ “นิปปอน” ให้เป็นบ้านเรือนของคนญี่ปุ่นทั้งหลาย

แผ่นดินเทวดา คือ “นิปปอน” กำหนดตามตัวหนังสือจีน และตามทางภูมิศาสตร์มีความหมายว่า ต้นหรือแกนของดวงอาทิตย์ที่จันมองเห็นทางทิศตะวันออกบริเวณหมู่เกาะญี่ปุ่นอย่างหนึ่ง มีความหมายตามคำสอนของชินโตว่า ดวงอาทิตย์เป็นบรรพบุรุษองค์แรกของญี่ปุ่นและเป็นต้นกำเนิดของชีวิตทั้งปวงบนเกาะญี่ปุ่นอีกอย่างหนึ่ง

ความภาคภูมิใจนี้เริ่มจากความคิดกตัญญูรู้คุณ ที่บรรพบุรุษทำให้ไว้แก่ตน ดวงอาทิตย์เป็นผู้สร้าง เป็นผู้ให้ความสว่าง ความร้อน ให้ชีวิต และเลี้ยงชีวิต ตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย ควรที่ทุกคนจักเคารพบูชา ตอบแทนบุญคุณ ลบหลຸດหนี้ไม่ได้ ถ้าใครลบหลຸດกตัญญูต่อผู้หรือสิ่งที่มีคุณแก่ตน จะได้รับผลเข้าทำนองที่ท่านสุนทรภู่ กวีเอกของไทยบอกไว้ว่า “ทรลักษณ์อภัยภูตเขา เทพเจ้าก็จะแข่งทุกแห่งหน”

ญี่ปุ่นแสดงความภาคภูมิใจบูชาเคารพดวงอาทิตย์เป็นของสูงเพียงไร เห็นได้จากญี่ปุ่นนำรูปดวงอาทิตย์มาเป็นเครื่องหมายธงชาติ ธงประจำกองทัพบก ทหารเรือ ก็เป็นรูปดวงอาทิตย์ พระราชลัญจกรและตราแผ่นดินทำเป็นรูปพระอาทิตย์ดวงกลม มีรัศมีเป็นแฉกเหมือนกลีบดอกเบญจมาศ เครื่องราชอิสริยาภรณ์มีรูปดวงอาทิตย์ คือ Rising Sun (อาทิตย์อุทัย) เป็นเครื่องราชอิสริยาภรณ์ชั้นสูงสุดที่สมเด็จพระจักรพรรดิพระราชทานแก่ผู้ทำงานใหญ่ให้แผ่นดิน

เมื่อก่อนสงครามและระหว่างสงคราม คนญี่ปุ่นในเมืองใหญ่ ๆ ยังกราบไหว้บูชาพระอาทิตย์กันอยู่ ไม่ต้องกล่าวถึงคนในชนบทและชาวประมง

บรรพบุรุษตระกูลมนุษย์ บรรพบุรุษตระกูลนี้หมายถึง **สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ** ซึ่งศาสนาชินโตสอนว่าทรงเป็นโอรสหรือเผ่าพันธุ์ของสวรรค์ ทรงมีฐานะ 5 ประการ (ดูเรื่องมิกาดอข้างต้น)

ฐานะที่ 5 เป็นฐานะใกล้ชิดกับประชาชนพลเมืองมากที่สุด คนญี่ปุ่นปัจจุบันยังถือว่าสมเด็จพระมหาจักรพรรดิเป็นบรรพบุรุษในตระกูลมนุษย์สูงสุดกว่ามนุษย์ทั้งหลาย แม้แต่บิดามารดาในครอบครัว มหาอาณาจักรญี่ปุ่นมีสมเด็จพระจักรพรรดิเป็นประมุขของครอบครัวญี่ปุ่นทั้งชาติ ทรงปกครองครอบครัวนี้เป็นสันตติวงศ์สืบต่อกันมาไม่ขาดสาย ไม่แตกแยกทำลาย ทรงเป็น **กักกุไต** คือ โครงร่างของชาติ (National Structure) สันกาลเป็นนิรันดร์

ความเป็นสันติ ไม่แตกแยกทำลายเป็นสายเดียวกันนั้น เห็นจะเป็นเพราะญี่ปุ่นมีธรรมเนียม แต่โบราณอันหนึ่งเกี่ยวกับฐานะของบุตรบุญธรรม มีธรรมเนียมกำหนดให้ลูกที่รับมาเลี้ยงมีสิทธิเท่ากับบุตรจริง จักรพรรดิหรือจักรพรรดินีพระองค์ใด ไม่มีพระโอรสหรือพระธิดาก็อาจรับบุตร

หลานของคนอื่นมาเป็นบุตรบุญธรรมให้สืบสันตติวงศ์แทนพระองค์ต่อไปได้ ราชวงศ์ญี่ปุ่นจึงมีวงศ์เดียว ไม่มีการเปลี่ยนราชวงศ์

คนญี่ปุ่นถวายพระนามองค์จักรพรรดิ (มิกาโด-คูซังตัน) ของตนว่า **เท็นโนเฮกะ** เท่ากับคำ His Majesty the Emperor หรือ His Imperial Majesty ในภาษาอังกฤษ ทรงศักดิ์สูงเท่ากับดวงอาทิตย์ พระราชอำนาจต่าง ๆ ที่ทรงมีอยู่และทรงใช้ได้ทรงรับมอบคุณมาจากพระอาทิตย์ผู้สร้างเกาะญี่ปุ่น องค์จักรพรรดิจึงเท่ากับบรรพบุรุษของคนญี่ปุ่นทั้งชาติ ทุกคนในชาติต้องกตัญญูรู้คุณที่ทรงปกครองและคุ้มครองชาติ พระดำรัสที่ตรัสออกมา แม้ทราบกันดีว่า อมาตย์ราชบริหารเป็นผู้ร่างถวาย แต่ก็ยอมคารวะเชื่อฟัง องค์จักรพรรดิเท่ากับปฎิมากรแทนชาติ คนญี่ปุ่นจะยอมสูญเสียอะไรก็ได้ แต่เสียหัวหน้าครอบครัวหรือหัวหน้าชาติไม่ได้

โดยฐานะที่ทรงมีฐานะเป็นโอรสของสวรรค์ (สุริยเทพ-อะมะเตระสุโอมิคะมิ ผู้ทรงสร้างเกาะญี่ปุ่น) จึงทรงมีพระราชประเพณีสำคัญอันหนึ่งคือ ปีน้ององค์จักรพรรดิต้องเสด็จไปกระทำพิธีสังเวชนูซา สุริยเทพที่มหาศาลเจ้าอิเซ (Ise Jingu) ในจังหวัดนาราค้างหนึ่งเป็นการประกาศความกตัญญูรู้คุณ สอนให้คนในชาติร่วมกันสำแดงหัวหน้านั้น

มหาศาลเจ้าอิเซที่เมืองนารา เชื่อกันว่าเป็นผีพระหัตถ์ของเจ้าชายโตโยสุกิอิริฮามะ รัชสมัยจักรพรรดิฮูยีน จักรพรรดิองค์ที่ 10 ก่อน ค.ศ. ประมาณกว่า 2 พันปีมาแล้ว เป็นศูนย์กลางแห่งการกราบไหว้ของคนญี่ปุ่นทั้งหลาย เหมือนเยรูซาเลมของชาวยิว เมกกะของชาวมุสลิม และพุทธคยาของชาวพุทธฉะนั้น

ดังได้กล่าวแต่ต้น ญี่ปุ่นยอมหยุดสงครามครั้งที่แล้วเพราะอเมริกันยอมรับฐานะจักรพรรดิ และยังมีเรื่องแสดงให้เห็นความจงรักภักดีต่อจักรพรรดิของคนญี่ปุ่นประกอบเรื่องทีกล่าวนี้ คือ ก่อนวันสงบศึก (15 สิงหาคม ค.ศ.1945) ที่ประชุมเสนาบดีโต้เถียงกัน ฝ่ายหนึ่งต้องการหยุดรบ อีกฝ่ายหนึ่งต้องการรบต่อ ยอมรวมกันไปตายทั้งชาติเพื่อรักษาเกียรติยศ ซึ่งเสนาบดีส่วนใหญ่โน้มเอียงตาม ที่สุดสมเด็จพระมหาจักรพรรดิทรงตัดสินว่า “ไม่ทรงต้องการพาคนไปตายร่วมกันทั้งชาติ” เพียงพระดำรัสเท่านั้น ทุกฝ่ายจึงยอมหยุดรบ

ในวันที่ 15 สิงหาคม ก่อนเที่ยง เมื่อวิทยุกระจายเสียงพระดำรัสทรงยอมรับเงื่อนไขสงบศึกของพันธมิตรจบลง มีทหารผู้ใหญ่ผู้น้อยฆ่าตัวตายไปหลายสิบคน ที่หน้าพระราชวังกลางกรุงโตเกียว มีราษฎรกลุ่มใหญ่ไปยืนตึกกชดวนอนกลิ้งเกลือกร้องไห้ ประกาศขออภัยต่อองค์จักรพรรดิ ขอให้ทรงยกโทษต่อความผิดที่ร่วมมือกันทำสงคราม แต่ต้องมาพ่ายแพ้แก่ศัตรู

ศาสตราจารย์ อินาโซ นิโตเบ ผู้ประพันธ์หนังสือชื่อ “บุชิโด” อันเป็นเรื่องแสดงธรรมจริยาของชาโมโรวะโบราณ กล่าวว่า “ความจงรักภักดี คือศิลาแท่งที่บด ช่วยพยุงคุณธรรมเหล่าอื่นให้มันคงอยู่ได้ ทั้งหมด” ท่านนิโตเบพยายามเทียบเคียง “ความจงรักภักดี” ที่คนชาติอื่นมีต่อจักรพรรดิหรือพระมหา-กษัตริย์ของตนว่า ไม่มีชาติใดเท่าเทียมชาติญี่ปุ่นได้ นิโตเบยอมรับว่า ธรรมจรรยาข้อนี้ญี่ปุ่นเป็นหนี้ลัทธิขงจื้อของจีน และหลักธรรมในพุทธศาสนาที่สอนให้บุตรธิดามีความกตัญญูรู้คุณ เชื้อพ้องโอวาทของบรรพบุรุษ สมเด็จพระมหาจักรพรรดิและบิดามารดา เป็นต้น สูงสุดกว่าชาติใด

ข. ความภักดีต่อครอบครัว

ความกตัญญูรู้คุณของสิ่งทั้งหลายและคนทั้งปวงที่ทำบุญคุณไว้ให้แก่ตน เป็นสาระสำคัญที่สุดของคนชาตินี้ เพราะถือว่าความกตัญญูรู้คุณเป็นรากฐานของการคารวะ การเชื่อฟังและความมีระเบียบวินัยภายในครอบครัวตลอดไปถึงภายในชาติเป็นที่สุด

ศาสนาชินโตไม่ได้สอนให้คนทำความดี เพื่อจะได้ไปสวรรค์นิพพาน หรือคนทำความชั่วจะต้องไปนรก ไม่มีคำสอนเรื่องนรกสวรรค์ในชินโต ชินโตสอนแต่เพียงว่าเกิดมาแล้วเติบโตมาแล้ว จะทำตัวให้เป็นคนดีของครอบครัว พ่อแม่ วงศ์ตระกูล ของสังคมและของชาติอย่างไร

ภายในครอบครัวของญี่ปุ่น ไม่มีใครมีความสำคัญเท่าบรรพบุรุษ พ่อแม่และผู้สูงอายุโดยลำดับ ทุกครอบครัวมีระเบียบวินัย การแสดงความคารวะกราบไหว้ การกินการนอน การออกนอกบ้าน การเข้าบ้านและกิจกรรมภายในบ้านเหมือนกันหมดทั้งประเทศ ไม่ว่าครอบครัวยากดีมีจน

ทุกครอบครัวมีที่บูชาวิญญาณบรรพบุรุษตามระบบศาสนาชินโต 1 ที่ ตามแบบพุทธศาสนาอีก 1 ที่ เหมือนกันหมดทั้งประเทศ

ทุกเช้าก่อนอาหารเช้าบ้านนำอาหาร ดอกไม้ เครื่องหอม บูชาหน้าแท่น และทำเช่นนั้นอีกครั้งหนึ่งในเวลาเย็น ถ้ามีเวลาพอก็พากันออกไปบูชาตามศาลเจ้าบรรพบุรุษ ที่มีอยู่ทุกแห่งหน ในเดือนกรกฎาคม วันที่ 13-14-15 มีพิธีประจำชาติพิธีหนึ่งเรียกว่า โอบงมัตสึริ หรือ อูราบง-เอ เป็นพิธีคารวะดวงวิญญาณทั้งหลาย เชิญให้มาร่วมสุข ร่วมทุกข์กับลูกหลานที่ยังมีชีวิตอยู่

วันประกอบพิธี ชำระร่างกาย แต่งตัวด้วยอาภรณ์ใหม่ นำเครื่องสังเวยไปยังหลุมฝังศพบรรพบุรุษ ปิดกวาดบริเวณหลุมฝังศพ แล้วบูชาเช่นสรวงดวงวิญญาณ บอกกล่าวให้มารับคารวะของลูกหลาน และพักผ่อนอยู่กับลูกหลานเป็นเวลา 3 วัน

เมื่อสังเวचनाแล้ว เชื่อกันว่าขณะลูกหลานกลับบ้าน ดวงวิญญาณติดตามมาด้วย ทางบ้านต้องเตรียมพิธีต้อนรับด้วยการตั้งถังน้ำสะอาดไว้ที่ประตูบ้าน ให้วิญญาณล้างมือล้างเท้าก่อนเข้าบ้าน ต้องจุดประทีปสองทางให้วิญญาณไปมา ตามชนบทมักใช้ต้นอ้อหรือฟางแห้งจุดประทีป (เรียกว่า โองารา)

เสร็จพิธีวันแรกแล้ว รุ่งขึ้นอีก 2 วัน เจ้าบ้านเชิญนักบวชชินโตมาทำพิธีสวดต้อนรับดวงวิญญาณ บางครอบครัวเชิญหมอทรงมาทำพิธีเป็นสื่อกลางไต่ถามความทุกข์สุข ความต้องการของดวงวิญญาณ และขอให้ดวงวิญญาณช่วยแนะนำวิธีทำมาหากินให้ด้วย

ตามชนบทบางแห่ง ทำพิธีโอบยอย่างเอิกเกริก มีการตามประทีปโคมไฟไว้บนภูเขา พุงนา และหมู่บ้าน มีการเดินรำรื่นเร้งต้อนรับตลอด 3 วัน

ระหว่างสงคราม มีตัวอย่างเป็นอันมาก แสดงให้เห็นสภาวะสำคัญของการจงรักภักดีต่อครอบครัวและบรรพบุรุษของทหารญี่ปุ่นภายในสนามรบ ทหารอเมริกันเมื่อฆ่าทหารญี่ปุ่น ได้ตรงเข้าไปค้นดูตามตัว ไม่พบสมบัติอันใด นอกจากรูปถ่ายของพ่อแม่ และแผ่นกระดาษเขียนชื่อ นามสกุล ทหารญี่ปุ่นเป็นอันมากเขียนจดหมายลาตายไว้ล่วงหน้า จดหมายนั้นเขียนถึงพ่อแม่เพียง 2 คน เกือบไม่ได้พบจดหมายที่เขียนถึงเมีย ถ้าจะมีอยู่บ้างก็ต้องมีคำสั่งเมียคอยดูแลพ่อแม่อย่าให้เจ็บไข้ และให้ทำหน้าที่สังเวชนบรรพบุรุษแทนตัวด้วย

ภาพนี้ คือ ปรัชญาธรรมอันลึกอยู่ในจิตสำนึกของชาวญี่ปุ่นอีกภาพหนึ่ง

ค. ความภักดีต่อสังคมในชาติ

คนญี่ปุ่นมีปรัชญาอีกอันหนึ่งที่สำคัญมาก คือ ปรัชญาแห่งการรวมตัว หรือปรัชญาแห่งการรวมชาติ ซึ่งถือเอาความมั่นคงและความบริสุทธิ์ของสังคมเป็นที่ตั้ง

ปรัชญาข้อนี้ มีฐานเป็นสันคติมาจากปรัชญา 2 ข้อข้างต้น คือ ความภักดีต่อบรรพบุรุษ และความภักดีต่อครอบครัวตามลำดับ

ถ้าญี่ปุ่นแก้ปัญหานี้ได้ สังคมญี่ปุ่นจะบริสุทธิ์ผุดผ่องกว่าที่เป็นอยู่ ญี่ปุ่นนั่นเองจะไม่ได้ชื่อว่าเป็นผู้สร้างความอับยศอดสูขึ้นภายในสังคมของตนเอง ไม่ต้องถูกสังคมลงโทษไปทั้งชาติ

มีตัวอย่างความภักดีต่อสังคมในชาติและความเกรงกลัวสังคมลงโทษเกิดขึ้นในสมัยเมย์นีเอง เป็นประวัติกล่าวขวัญกันมากในหมู่คนญี่ปุ่นเรื่องหนึ่ง

คนญี่ปุ่นคนหนึ่ง ชื่อ ตากิเซน ซาบุโร อายุ 32 ปี เป็นองครักษ์ของราชกุมารไบเซน กระทำผิดต่อชีวิตนักการทูตต่างชาติ ถือเป็นการเสียเกียรติของชาติ สังคมญี่ปุ่นไม่รับรอง ทนอับอายให้สังคมไทยอยู่ไม่ได้ ตกลงใจทำฮาราคิรี เพื่อกู้เกียรติให้แก่นตนและสังคม

พิธีนี้ทำที่เมืองโกเบ เวลากลางคืน ในห้องโถงที่วัดแห่งหนึ่ง จักรพรรดิประทับเป็นประธาน ท่ามกลางคณะทูต 7 คน และข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ชาวญี่ปุ่นอีก 7 คน นั่งเป็นพยาน

มีแท่นพิธีตั้งอยู่กลางห้องโถง เป็นยกพื้นประมาณ 4-5 นิ้ว ตั้งอยู่บนเสื่อสีขาว (ตามาจิ) คุรุหนึ่งผู้กล้าหาญเดินเข้ามาพร้อมกับผู้ช่วย (executioner) คนหนึ่งกับข้าราชการอีก 3 คน ทุกคนแต่งตัวตามแบบซาบุมุโระ คนที่เป็นผู้ช่วยต้องเลือกเอานักแม่นดาบ เพื่อช่วยฆ่าผู้กล้าหาญในขณะคว้านท้องไม่ให้ทรมานนานเกินไป

ตากิเซน ซาบุโร เริ่มกระทำพิธีท่ามกลางแสงประทีป กัมศรีระค่านับพระมหาจักรพรรดิและพยานโดยรอบก่อน แล้วย่างขึ้นสู่ยกพื้น นั่งคุกเข่าทับสันเท้า ผู้ช่วยหมอบอยู่ซ้ายมือ 1 ใน 3 คนที่ตามมาหยิบมีดขนาดสั้นประมาณ 9 นิ้ว วางไว้ตรงหน้าผู้กล้าหาญ ต่อจากนั้นผู้กล้าหาญกล่าวสารภาพความผิด จบลงด้วยคำว่า ขอให้เป็นพยาน และให้เกียรติในการกระทำฮาราคิรีครั้งนี้ด้วย

ครั้นแล้ว ตากิเซน ซาบุโร ปลดเครื่องแต่งกายท่อนบนออก รูดแขนเสื้อที่ข้อมือรัดไว้กับเข่า เพื่อกันไม่ให้ร่างลัมไปข้างหลัง เพราะตามธรรมเนียมของซาบุมุโระ ถือกันว่าผู้มีเกียรติทุกคนต้องก้มหน้าตาย

ตากิเซน ซาบุโร พิจารณาตุ้มที่วางอยู่ตรงหน้า ดูเหมือนพยายามรวมจิตเป็นครั้งสุดท้าย แล้วหยิบมีดแทงลงตรงท้องข้างซ้าย ลากปลายมีดช้า ๆ มาทางขวา ลากกลับไปทางเดิม แล้วกรีดสูงขึ้นไปที่ตอนบน ไม่ได้แสดงอาการเจ็บปวดแม้แต่น้อย ยังมีสติให้สัญญาณแก่ผู้ช่วย ยื่นคอให้ฟันอีกครั้งหนึ่ง ตอนนี้นี่สีหน้าของซาบุโรแสดงความเจ็บปวด แต่ก็ไม่มีเสียงบรืปากเลย

ผู้ช่วย เมื่อเห็นสัญญาณ ก็ลุกขึ้นยกดาบฟันลงตรงคอ ศีรษะหลุดจากบ่าของผู้กล้าหาญเสร็จแล้วหยิบกระดาดที่เตรียมมาเช็ดเลือดที่ใบดาบ ถือดาบออกจากห้องโถงนั้นไป

ภาพนี่คือภาพแห่งความกล้าหาญ ความเย็นของเลือดในร่างกาย ความไม่กลัวตาย ตามหลักศาสนาที่สอนว่า ความตายเหมือนเปลี่ยนเครื่องแต่งตัวใหม่ วิญญาณไม่รู้จักดับ ไม่ได้ไปทางไหน ยังอยู่กับครอบครัวชั่ววันรันดร์

คนญี่ปุ่นลำนึกว่า ภาพแห่งการยอมตายเป็นภาพภักดีต่อสังคม และเป็นภาพเกียรติยศเกียรติยศของตนและของสังคมเท่านั้น ที่จะช่วยให้สังคมญี่ปุ่นตั้งอยู่ได้ตามหลัก “บุชิโด” อันเป็นธรรมเนียมของชนชาติซามูไรทั้งปวง

คราวนี้ มาถึงปรัชญาอันตั้งอยู่บนฐานพระพุทธศาสนา ญี่ปุ่นเรียกว่า **บุตสึโด**

3. **ฐานบุตสึโด** บุตสึโด แปลว่า ทางของพระพุทธเจ้า ได้แก่ พระธรรมคำสอนของท่านผู้รู้คือ ธรรมในพุทธศาสนา คนญี่ปุ่นยอมรับและปฏิบัติตามธรรมนั้น การซาบซึ้งในพระธรรม กลายเป็นปรัชญาประจำชีวิตอันควรเทิดทูนไว้ด้วยความภักดี ไม่น้อยกว่าความภักดีต่อบรรพบุรุษและครอบครัว ที่มีชินโด และมิกาดิ เป็นฐานตามที่กล่าวมา

ความภักดีต่อพระพุทธศาสนา

พุทธศาสนาในบทความนี้มีพระรัตนตรัย คือ พระพุทธเจ้า พระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า และพระสงฆ์ผู้สืบพระศาสนาของพระพุทธเจ้า เป็นตรีเอกานุภาพ

เหตุใด ความภักดีต่อพระพุทธศาสนาจึงเป็นปรัชญาของชาวญี่ปุ่นด้วย เช่นเดียวกับความภักดีประเภทอื่น

เพราะว่าพุทธศาสนามีอิทธิพลยิ่งใหญ่ ควบคู่ไปกับศาสนาชินโต กล่อมจิตใจชั้นพื้นฐานของชาวญี่ปุ่นมาแต่ต้น ญี่ปุ่นรับพุทธศาสนาเข้าสู่ประเทศของตนในรูปของอารยธรรมช่วยสร้างคนญี่ปุ่นขึ้นเป็นอารยชน พุทธศาสนามีอิทธิพล นำความเจริญด้านจิตใจ ด้านศิลปะ วิทยาการ และวัฒนธรรมความเป็นอยู่มาให้แก่ญี่ปุ่นทุกระดับ

นับแต่สมัยโบราณ ศาสนาชินโตสอนคนญี่ปุ่นให้เป็นผู้รักแผ่นดิน รักธรรมชาติที่มีอยู่ในแผ่นดิน และสอนให้เป็นคนกล้าหาญไม่กลัวความตายเป็นพื้นฐานมาแต่เดิม ครั้นพุทธศาสนามาถึงประเทศญี่ปุ่น ก็เข้าไปร่วมกับชินโต สอนต่อไปให้ญี่ปุ่นตกแต่งธรรมชาติที่สวยงามอยู่แล้วให้สวยงามยิ่งขึ้น สอนให้ผู้กล้าหาญอันเป็นพื้นฐานแห่งจิตใจมาแล้วให้เป็นผู้รู้จักบาปบุญคุณโทษ มีเมตตากรุณา มีอารยธรรมร่วมรับสังคมในโลกได้ไพศาลยิ่งขึ้น ความเป็นนักเศรษฐกิจที่ดี และความมีระเบียบวินัยภายในชาติ หาชาติใดเสมอเหมือนได้ยากยิ่งที่เห็นอยู่ เพราะญี่ปุ่นได้ธรรมะในพุทธศาสนาเข้ามาเป็นเครื่องเสริมสร้างให้ ทั้งสิ้น

นักปราชญ์ชนเผ่าทิวปหลายคน ผู้เป็นเจ้าของพุทธศาสนาแต่เดิม มีท่านบัณฑิตเนห์รุและ บัณฑิตออร์พินโด เป็นต้น ยังยอมรับว่า ญี่ปุ่นเป็นชาติเดียวในโลกที่นำหลักพุทธศาสนาไปสร้าง ชาติได้ ยิ่งกว่าอินเดียที่เป็นเจ้าของพุทธศาสนา

ประวัติพุทธศาสนาหายานของญี่ปุ่น บันทึกว่า

พุทธศาสนาผ่านจากประเทศจีนไปเกาหลี ผ่านจากประเทศเกาหลีเข้าเกาะญี่ปุ่น ในเดือน ตุลาคม พ.ศ. 1181 สมัยจักรพรรดิคิมเม (Kimmei) พวกอมาตย์แตกแยกเป็น 2 ฝ่าย ฝ่ายหนึ่งเห็น ว่าควรรับ อีกฝ่ายหนึ่งที่เคร่งครัดศาสนาดั้งเดิมคัดค้าน ครั้งแรกฝ่ายคัดค้านชนะ นำพระพุทธรูป โยนลงน้ำ แต่จะเป็นเพราะเหตุพุทธานุภาพหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่นใดก็ตาม อีกไม่กี่วัน เกิดโรคระบาด ขึ้นทั่วประเทศ จักรพรรดิทรงเห็นเป็นบาป รับสั่งให้อัญเชิญพระพุทธรูปขึ้นจากน้ำ นำไป ประดิษฐานไว้ในวัง ตั้งแต่นั้นโรคภัยก็หยุดระบาด จักรพรรดิจึงทรงมีพระบรมราชโองการ ประกาศรับพระพุทธศาสนาไว้เป็นศาสนาของประชาชน

หลักพุทธศาสนาเป็นหลักประสานประโยชน์ ไม่อิจฉาริษยาศาสนาอื่น เห็นสิ่งใดควรแก่ การผสมผสานเป็นหลักธรรมมีประโยชน์ในการดำรงชีวิต ไม่ขัดขวางศีลธรรม ก็เข้าประสานกับ ศาสนานั้น หลักธรรมหลายหลักของศาสนาชินโต เช่น หลักกตัญญูรู้คุณ หลักเคารพต่อบรรพ บุรุษและผู้ใหญ่ในตระกูล เป็นหลักธรรมย่อยในพุทธศาสนาด้วย ชินโตกับพุทธศาสนาจึงประสาน เข้าหากันได้ กลายเป็นปรัชญาธรรมควบคู่กันไป ไม่มีริ้วฉาน ประสานประโยชน์ของชาติร่วมกัน ตลอดมา

นักประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นยอมรับว่า แต่โบราณมา ญี่ปุ่นไม่มีรัฐธรรมนูญปกครองแผ่นดิน เป็นแบบฉบับ แต่ได้อาศัยหลักพุทธศาสนา ความจงรักภักดีต่อคุณของพระรัตนตรัย เป็นธรรมนูญ ปกครองและเป็นปรัชญาของชีวิตมาแต่ต้น

ปรัชญาความจงรักภักดีต่อคุณของพระรัตนตรัยนั้น ปรากฏในธรรมนูญปกครองประเทศ 17 ข้อ เจ้าชายโชโตกุ (ค.ศ.573-621) โอรสของจักรพรรดิเมจิ (โอรสของจักรพรรดิคิมเม) หรือ จักรพรรดิโยเม พระหลานเธอของจักรพรรดินิซุโยโก ขณะทรงดำรงตำแหน่งเป็นผู้สำเร็จราชการ แผ่นดินเป็นผู้ประกาศ

ธรรมนูญของเจ้าชายโชโตกุ แต่ละข้อเป็นหลักวิชาการแผ่นดินทั้งส่วนหัวเมืองและเมือง หลวง ข้อ 2 มีความว่า

“ต้องทำนุบำรุง ส่งเสริม และเคารพพระรัตนตรัยให้มั่นคง พระรัตนตรัยนั้น คือ พระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ พระองค์เป็นที่พึ่งสุดท้ายของสรรพสัตว์ทั้งหลาย และเป็นรัตนสูงสุดของโลกด้วย คนที่ไม่นับถือพระธรรม และเป็นคนเลวทรามจริง ๆ นั้น มีอยู่ไม่มากนัก ถ้าจะช่วยอบรมเขาทั้งหลายให้เป็นคนดี ทุกคนก็ยอมปฏิบัติตามได้ แต่ถ้าหากไม่ยึดมั่นในพระรัตนตรัยแล้วไซ้ ย่อมไม่มีวิธีอื่นใดจะช่วยให้คนเลวทั้งหลายเหล่านั้น กลับมาเป็นคนดีได้เลย”

ข้ออื่น ๆ สอนให้มีความสามัคคี จงรักภักดีต่อเจ้านาย มีความขยัน ไม่ประจบสอพลอ ไม่มีอคติ ไม่มีความโลภ รู้จักหน้าที่ มีสัมมาทิฐิ รู้จักค่าของคนดี ไม่ขู่มขู่เยาะเย้ยใคร ไม่มีพยานบาท ไม่บังคับใช้ แรงงาน และไม่โอ้อวดริษยาใคร ล้วนเป็นธรรมในพุทธศาสนาทั้งหมด

พุทธศาสนาของญี่ปุ่นเป็นพุทธศานามหายาน สอนให้คนทั้งหลายมุ่งหน้าบำเพ็ญโพธิสัตว์ธรรม ช่วยเหลือเกื้อกูลกันเป็นเบื้องต้น มีพรหมวิหารเป็นอุปปมัญญา ไม่มุ่งหน้าพาตัวให้หลุดพ้นไปถ่ายเดียว

พุทธศานามหายานของญี่ปุ่น ยอมรับไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งตามหลักพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทอธิบายว่า ผู้บำเพ็ญตนให้มีศีล บำเพ็ญจิตใจให้เกิดสมาธิ แล้วจะเกิดปัญญา เห็นแจ้งแทงตลอด รู้วยสัจธรรม ถึงแดนพระนิพพานได้ แต่ฝ่ายมหายานของญี่ปุ่นสอนศีลไปถึงสมาธิเท่านั้น พอถึงสมาธิญี่ปุ่นก็หักเข้าหาปรัชญาสมาธิในนิกายเซน นำสมาธินั้นไปใช้ในหมู่ชามูโร สอนให้มีสมาธิในการต่อสู้ศัตรู ส่วนปัญญาที่จะทำให้เห็นแจ้งแทงตลอดไม่ยอมสอน

พุทธศานามหายานของญี่ปุ่น ยอมรับเรื่องไตรลักษณ์ คือ อนิจจตา ความไม่เที่ยง ทุกขตา ความเป็นทุกข์ และอนัตตา ความไม่ใช่ตัวตน ซึ่งพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท สอนให้พิจารณาสภาพของสิ่งทั้งหลายอันตกอยู่ในฐานะเช่นนั้น ไม่ควรยึดมั่นถือมั่น

แต่มหายานของญี่ปุ่นหักเหอนัตตาไปผสมเข้ากับคำสอนของชินโตที่ว่า “ความตายเหมือนเปลี่ยนเครื่องแต่งตัวใหม่ วิญญาณยังไม่ตาย จะกลับมาอยู่กับลูกหลานอีก” อนัตตาของญี่ปุ่นจึงเป็นคำสอนทำให้กล้าหาญ ตายเมื่อไรก็ได้ ไม่ต้องกลัว

อนึ่ง เมื่อมีพุทธศาสนานิกายสุชาวดี มาสอนว่าตายไปแล้วจะมีพระอมิตตาภะคอยช่วยอยู่ที่สวรรค์ทิศตะวันตก คนญี่ปุ่นก็ยังเป็นคนกล้าหาญ ไม่กลัวตายยิ่งขึ้นไปอีก

มีหลักธรรมในพุทธศาสนาอีกหลายหลัก ที่กลายมาเป็นรูปปรัชญาชีวิตของญี่ปุ่นอยู่ในปัจจุบัน โดยเฉพาะหลักธรรมในนิกายเซน ของท่านดาร์มา ตึกดาลัมลูกที่กล่าวไว้ในตอนต้น

ปรัชญาพุทธศาสนานิกายเซน ก่อให้เป็นรูปลัทธิทางความประพฤติ วัฒนธรรม และ ศิลปกรรมประจำชาติญี่ปุ่นอยู่หลายประเภท ที่โดดเด่นพอแสดงให้เห็นได้ในบทความนี้ คือ

ก. **ปรัชญาจิตต่องจิต** เกิดจากฐานต้นของคำสอนในลัทธิเซน ปรัชญาจิตต่องจิตนี้ ดัดแปลงคำพูด แต่ให้รู้เองโดยอาการ คือ รู้โดยความคิดสู่ความคิด ผลที่เกิดทำให้ผู้ปฏิบัติเป็นคน เก็บความรู้สึก ไม่พูดโดยไม่จำเป็น

ข. **ปรัชญาแห่งความเรียบง่าย** คำสอนของเซนข้อนี้กำหนดความเป็นธรรมชาติ เป็นภาวะสูงกว่าการตกแต่ง เป็นสัจภาวะของโลกธาตุ ชีวีต และจิตดวงเดิมที่ไม่มีราคะ ผลที่เกิดทำให้มีความเป็นอยู่เรียบง่าย เห็นได้จากคนญี่ปุ่นสร้างลานหรือทางเดินด้วยเศษกรวดก้อนหินที่สะอาด สร้างสวนธรรมชาติที่มันควรมีควรเป็น สร้างบ้านด้วยไม้และกระดาษ จัดบ้านสะอาดประดับตามธรรมชาติให้มากที่สุดที่จะทำได้

พิธีชงน้ำชา ของญี่ปุ่นที่เรียกว่า “ซาโนยุ” อันเป็นทั้งศิลปะและวัฒนธรรมอดโลกอยู่ได้ในเวลานี้ คือ ผลจากปรัชญาความเรียบง่ายในลัทธิเซน เริ่มมาแต่สมัยคามามูรา เมื่อตระกูลมินาโมโตะเป็นตระกูลชามูไรใหญ่อยู่ในประเทศ สมัยนั้นนักบวชนิกายเซน นำสมาธิแบบเซนเข้าไปสอนให้แก่พวกขุนนางและบรรดาชามูไรทั้งหลายสอนพิธีชงน้ำชา ซึ่งประกอบด้วยการวางอิริยาบถของแขกผู้มาหาและเจ้าภาพผู้ชงน้ำชา อิริยาบถในการชง สีสากการยกถ้วยชามอบให้ สีสากการรับและดื่ม ตลอดจนการโค้งคำนับรับและส่งด้วยความรู้ญคุณเป็นสุดท้าย ทุกสีลาและอิริยาบถ เป็นไปด้วยความเรียบง่ายและเรียบง่ายทั้งหมด

สมัยนั้น บรรดาโชกุนขุนนางผู้ใหญ่ และชามูไรคนสำคัญ นิยมปลูกเรือนดื่มน้ำชาไว้ในสวนป่า ใช้เปลือกและปึกไม้เป็นตัวเรือน หลังคามุงด้วยใบไม้ มีลำธารน้ำใส หมูไม้ ความเรียบง่าย สะอาด และเรียบง่ายเป็นบรรยากาศประกอบให้เกิดความบริสุทธิ์แห่งจิตอย่างสูง หาดูไม่ได้จากที่ใด

บทกวีของญี่ปุ่นอย่างหนึ่งที่เรียกว่า “ไฮกุ” หรือกลอนเปล่าและภาพวาดธรรมชาติเป็นต้นไผ่และต้นหลิว เป็นต้นนั้น เกิดจากจินตนาการความเรียบง่ายและความบริสุทธิ์ของธรรมชาติ

ค. **ปรัชญาอันเนื่องด้วยโลกธาตุ** ข้อนี้เห็นได้จากพิธีจัดดอกไม้ที่ญี่ปุ่นเรียกว่า อิเกบานา

ตามปกติ การจัดดอกไม้ของญี่ปุ่นไม่นิยมจัดในแจกัน แต่ใช้ภาชนะดินปั้น หรือโลหะรูปแบบเป็นถาด กลมบ้าง สี่เหลี่ยมบ้าง มีเหล็กแหลม จัดเป็นช่อวางไว้เป็นที่ปักหรือเสียบดอกไม้ แต่ละช่อมีความหมายถึงสภาวะอย่างใดอย่างหนึ่งในโลกธาตุ เช่นปัก 4 ช่อ หมายถึง 4 ฤดู ปักช่อ

เดียว หมายถึง จักรวาล ปัก 2 ซ่อ ซ่อที่โน้มลงต่ำหมายถึงแผ่นดิน คู่กับอีกซ่อหนึ่งที่ชี้สูงหมายถึงฟ้า ถ้าปักมากกว่านั้นหมายถึงสภาวะอื่นอันมีอยู่ในโลกธาตุ ฯลฯ แม้จะมีการจัดดอกไม้ใส่แจกันบ้างตามความนิยมของสมัย หรือถิ่นที่ นักจัดดอกไม้ของญี่ปุ่นซึ่งส่วนมากเป็นสตรี ก็จัดให้มีความหมายอย่างนี้

การชงน้ำชาที่ดี การจัดดอกไม้ที่ดี ในประเทศญี่ปุ่นมีโรงเรียนพำสอนกันเป็นหลักฐาน และกำลังเป็นศิลปะแพร่หลายไปในนานาประเทศ

ง. **ปรัชญาจากดาบซามูไร** ธรรมชาติของซามูไร นักรบญี่ปุ่นในสมัยโบราณประกาศว่า “ดาบคือวิญญาณของซามูไร ซามูไรต้องดำเนินชีวิตตามจริยาของนักรบ (บูชิโด) ด้วยการรักษาดาบยิ่งด้วยชีวิต”

ตามสามัญสำนึก คนส่วนมากคาดคิดว่า ซามูไรคือผู้โหดร้าย มีดาบเป็นอาวุธ เทียบประหารคน กระทำทุรกรรมอำมหิต ฯลฯ เป็นคนกล้าหาญที่น่าเกลียดน่ากลัว

แต่ความหมาย “ดาบคือวิญญาณของซามูไร” ผู้สร้างลัทธิบูชิโดแต่โบราณ นำหลักพุทธศาสนาเข้ามาเป็นปรัชญารากฐาน 2 ประการคือ ดาบคือเครื่องมือของผู้มีความกตัญญูรู้คุณ จงรักภักดีต่อเจ้านายผู้มีพระคุณ และเป็นเครื่องหมายของการประหารความชั่ว 2 ประเภท คือ ความชั่วของคนชั่ว และความชั่วของตัวเอง

ซามูไรต้องประหารตัวเองได้ ในเมื่อรู้ตัวว่ามีความชั่ว พร้อม ๆ กับที่จะใช้ดาบไปประหารคนอื่น

ปรัชญาเกี่ยวกับดาบซามูไร ญี่ปุ่นรับมาจากคำสอนในพุทธศาสนาฝ่ายนิกายเซนหนึ่ง คือ ภาพของพระโพธิสัตว์องค์หนึ่งผู้ทรงปัญญาเป็นเลิศ พระนามว่า มัญชุศรี ภาพพระโพธิสัตว์องค์นั้น พระหัตถ์ข้างซ้ายถือพระคัมภีร์ มีความหมายถึงพระธรรม พระหัตถ์ข้างขวามีดาบเป็นอาวุธ

ความหมายคือ มนุษย์มีความโลภ ความโกรธ และความหลงผิด คอยเกาะกินดวงจิตเป็นอกุศลมูล ต้องมีอาวุธคือพระธรรมคำสอนของผู้รู้คอยประหารไว้ และประหารได้ซึ่งอกุศลจิตของตนเอง

การประหารนั้นมีลักษณะเป็น 2 คือ ประหารด้วยธรรมอาวุธเป็นการประหารจิตชั่ว และประหารด้วยดาบ เป็นการประหารชีวิตชั่ว (แม้ชีวิตตนเอง) ให้ตกตายไปตามกัน

ชาโมโร ตามธรรมเนียมของนูซีโด มีดาบประจำตัว 2 เล่ม ยาวเล่มหนึ่ง และสั้นอีกเล่มหนึ่ง ดาบยาวมีไว้เพื่อต่อสู้ป้องกันตัว และต่อสู้เพื่อประหารศัตรู ส่วนดาบสั้นมีไว้เพื่อประหารตัวเองอย่างเดียว

การต่อสู้เพื่อป้องกันตัวก็ดี เพื่อประหารศัตรู ด้วยดาบยาว และวิธีใช้ดาบสั้นเพื่อประหารตัวเองก็ดี เป็นศาสตร์มีกรรมวิธีสั่งสอนและศึกษากันอย่างหนัก พิถีพิถันมาก ประกอบด้วยหลักเกณฑ์การจับดาบ การแทง การฟัน การมีสมาธิ และธรรมะประการอื่นโดยเฉพาะคือ ระบบการควบคุมตนเอง ทั้งทางร่างกายและจิตใจ เกินกว่าจะกล่าวไว้ให้หมดได้ในบทความนี้

ยังการสรรหาเหล็กเนื้อดี การคัดเลือกผู้มีฝีมือการตีดาบและกรรมวิธีการเผาเหล็กตีดาบแต่ละเล่มนั้นแล้ว ก็ต้องประกอบด้วยพิธีโหราศาสตร์ ไสยศาสตร์ และพุทธศาสตร์ มีการบวงสรวง เทวดาฟ้าดิน มีนักบวชฝ่ายชินโตและบุตสุโด เข้าร่วมปลุกเสกเป็นมหกรรมไม่น้อยกว่าการตีดาบฟ้าพื้นของขุนแผน

ดาบบางประเภท ของบางตระกูลในสมัยคามากูรา โซกุน ผู้อำนวยการตีดาบ ต้องขอพระบรมราชโองการของพระมหากิจรพรต และขอให้เสด็จเป็นประธานในกรรมพิธี ฯลฯ

ทั้งหลายทั้งปวงนี้จะเห็นได้ว่า อันพุทธปรัชญานั้นมีอิทธิพลมากมาย หล่อหลอมชีวิตของคนญี่ปุ่นไว้อย่างไร และกว้างใหญ่ไพศาลเพียงไหน

คนญี่ปุ่นผู้มีปัญญายอมรับว่า การดำรงชีวิตของปัจเจกชนและของชาติโดยส่วนรวมนั้น จะเป็นข้างละเอียดอ่อน หรือธรรมดาสามัญเพียงไรก็ตาม คนญี่ปุ่นทั้งหลายสามารถสร้างเอกลักษณ์เชิดชูประเทศชาติ มีลมหายใจรดปลอดภัยอยู่ได้นี้ ก็ด้วยปรัชญาคือความจงรักภักดีต่อพระคุณของพระรัตนตรัย

บทความนี้ ขอขมวดไว้โดยสรุปว่า มรรคา (โตะ) 3 สาย คือ ชินโต มิกาดิ และบุตสุโด เท่านั้นที่ประกอบขึ้นเป็น “ปรัชญาญี่ปุ่นบริสุทธิ์”